

**LIBRARY CATALOGUES AS DATA: RESEARCH,
PRACTICE AND USAGE / EDITED BY PAUL GOODING,
MELISSA TERRAS AND SARAH AMES. LONDON: FACET
PUBLISHING, 2025.**

Zbornik *Library catalogues as data: research, practice and usage*, u slobodnom prijevodu „Knjižnični katalozi kao podaci: istraživanje, praksa i upotreba“ uredničko je djelo Paula Goodinga, Melisse Terras i Sarah Ames u izdanju Facet Publishing, London. Čini ga deset radova raznih autora koji grade priču o katalozima kao važnim predmetima proučavanja. Svaki rad sadrži uvodni dio, razradu teme, zaključak i bibliografiju.

Radovi unutar zbornika bave se složenošću modernih knjižničnih kataloga i njihovom sve većom ulogom u nepreglednom informacijskom univerzumu. Kombinirajući vrhunska istraživanja s praktičnim uvidima u etiku metapodataka, radovi donose inovativne pristupe u unaprjeđenju i transformaciji knjižničnog kataloga u doba umjetne inteligencije. Kroz različite studije slučaja svaki rad proširuje naše razumijevanje u području tretiranja kataloga i povezanih knjižničnih sustava kao podataka za nove vrste kulturne i povijesne analize.

U uvodniku, urednici Paul Gooding, Melissa Terras i Sarah Ames obrazlažu ekosustav podataka knjižničnog kataloga koji postoje stoljećima, no u elektroničkom obliku od 1960-ih godina. Ideja osmišljavanja ovog zbornika bila je uloga kataloga knjižnice – kao bibliografske baze podataka koja opisuje informacijske resurse dostupne u knjižnicama. Pri tome je zamišljena „baza podataka“ poprimila mnogo oblika, od rukom pisanih popisa, tipkanih kartica do mikrofilma i digitalnih zapisa. Radovi unutar publikacije pokazuju da je knjižnični katalog samo jedan dio ekosustava knjižničnih podataka koji nastoje smjestiti unutar šireg okvira sustava upravljanja knjižnicama. Knjižnice već dulje upravljaju fizičkim i digitalnim resursima, a svaka s različitim stupnjevima interoperabilnosti i otvorenosti. Urednici naglašavaju ključnu ulogu knjižničnih kataloga u doba umjetne inteligencije i dezinformacija. Knjižnični katalozi predstavljaju, između ostalog, i kritičke okvire koji odražavaju ljudsku praksu prikupljanja informacija u pouzdanim institucijama. Stoga je imperativ knjižnica zalaganje za integritetom i korištenjem knjižničnih kataloga, kako bi nastavile biti ključnim stupovima očuvanja kulturne baštine, znanstvenog istraživanja i zapisa civiliziranog društva.

Brian Lavoit, autor prvog rada „Konkretizacija koncepta: definiranje, opisanje i vizualizacija kolektivnih zbirki“ (engl. *Making the conceptual concrete*:

defining, describing and visualising collective collections) proveo je brojna istraživanja koristeći knjižnične podatke za istraživanja kolektivnih zbirki. Navodi kako se kolektivni fondovi knjižnica na prvi pogled čine apstraktnim pojmom, no analiziranje knjižničnih podataka – bibliografskih opisa i informacija o građi, može konkretizirati koncept i time pružiti vrijedne informacije knjižničarima dok organiziraju, upravljaju i čuvaju svoje zbirke. Autor predstavlja OCLC – Online Computer Library Center (<https://www.oclc.org/en/worldcat.html>), globalnu knjižničnu organizaciju koja pruža zajedničke tehnološke usluge, originalna istraživanja i programe zajednice za svoje korisnike i knjižničnu zajednicu u cjelini.

U drugom radu, „Učinci otvorene znanosti i digitalne transformacije na krajoлик bibliografskih podataka“ (engl. *Effects of open science and the digital transformation on the bibliographical data landscape*), niz je autora koji analiziraju kako stari načini prikupljanja informacija više nisu dovoljni. Cilj je ovoga rada analizirati perspektivu humanističkih zajednica – knjižnica, arhiva i muzeja (LAM – Library, Archive and Museum), te istraživački sektor.

Treći rad potpisuje Gustavo Candela, a naslovljuje ga „Kvaliteta podataka u knjižničnim katalozima – utjecaj na pristup, analizu i ponovnu upotrebu“ (engl. *Data quality in library catalogues and its impact on access, analysis and reuse*). Razmatra činjenicu kako knjižnice već desetljećima istražuju nove načine kako bi svoj sadržaj učinile dostupnim u digitalnim formatima. One sadrže sve vrste bogatog sadržaja, uključujući slike, tekst, novine, razglednice, karte, časopise, videozapise i audiozapise. Ponovna upotreba definira se kao korištenje podataka bez obzira na to kada se koriste, svrhu, značajke podataka i korisnika. Posljednjih godina pojavile su se nove inicijative za objavljivanje i ponovnu upotrebu digitalnog sadržaja. Naprimjer, međunarodna zajednica GLAM Labs potiče stvaranje novih pojmova u institucijama kulturne baštine koji se usredotočuju na objavljivanje, pod otvorenim licencama, i ponovnu upotrebu digitalnih zbirki na inovativne i kreativne načine.

Lucy Havens autorica je četvrtog rada „Pristranost podataka i obrada metapodataka prirodnim jezikom“ (engl. *Data bias and the natural language processing of metadata*). Rad autorice Havens, razmatra metapodatke knjižničnih kataloga na višoj razini, ispitujući brojne aktere i prakse koji utječu na stvaranje i interpretaciju metapodataka kataloga. Oslanjajući se na rad kritičkih studija baštine i feminističkih znanstvenika u Europi, Sjevernoj Americi i Australiji, raspravlja o moći koja se javlja pri stvaranju metapodataka kataloga. Znanstvena istraživanja o knjižničnim katalozima i praksama katalogiziranja pružaju brojne primjere kako metapodaci kataloga odražavaju društvene predrasude u vezi s rodom, rasnom etničkom pripadnošću, religijom i seksualnošću. Priznajući neizbježnost pristranosti u podacima, opisuje mogućnosti upravljanja metapodacima kataloga korištenjem obrade prirodnog jezika (NLP-neurolingvističko programiranje). Budući da se

tekstualni podaci u knjižnicama katalogiziraju, metapodaci se mogu analizirati u velikim razmjerima pomoću NLP-a, služeći kao alat za istraživanje i otkrivanje informacija. Prilagođavanjem NLP-a i drugih metoda utemeljenih na podacima u profesionalnom kontekstu, knjižničari i praktičari mogu bolje razumjeti pristranosti metapodataka kataloga, a istovremeno demonstrirati alternativne, društveno pravednije smjerove za razvoj tehnologija utemeljenih na podacima.

Peti je rad autora Martina Paula Eve, pod nazivom „Sadrži scene blage opasnosti”: osvjetljavanje kataloga mračnih arhiva“ (engl. *“Contains scenes of mild peril”: illuminating the catalogues of Dark Archives*). Autor iznosi činjenične podatke o zbirci Britanske knjižnice koja se sastoji od otprilike 170 milijuna jedinica građe, od kojih je 13,5 milijuna knjiga, s digitalnom zbirkom veličine preko petabajta. Sa 746 km polica, katalog te ugledne institucije igra središnju ulogu u osiguravanju da se djela ne zagube jer vjerojatno nikada više neće biti pronađena (iako djela i dalje povremeno nestaju). No institucije koje čuvaju znanje često su meta napada, a prijetnje se nisu povukle niti u digitalnom dobu. U vrijeme pisanja ovog teksta, autori navode kako je Britanska knjižnica pretrpjela jak kibernetički napad koji je učinio njezin digitalni katalog nedostupnim. Stoga, iako se rasprava o tome jesu li digitalni materijali inherentno manje postojani od svojih fizičkih pandana, činjenično je stanje – sve što se ne spremi, bit će izgubljeno.

Šesti rad objavljen je pod naslovom „Formati knjiga, tiskarske prakse i navike čitanja u ranoj modernoj Europi“ (engl. *Book formats, printing practices and reading habits in early modern Europe*) koji potpisuju autori Mikko Tolonen, Jani Marjanen, Mark J. Hill i Leo Laht. Ovaj rad stavlja fokus na tiskarske prakse i razmišljanje o navikama čitanja u ranom modernom razdoblju. Autori analiziraju utjecaj formata knjiga, kvantitativnu evaluaciju tih formata i obrazlažu tiskarske i čitalačke prakse. Studije slučaja tiskanja Shakespearea i Biblije, temelj su ove analize. Zaključuju kako nije došlo do značajnog ukupnog pada cijena knjiga u usporedbi s povećanom kupovnom moći nižih klasa krajem 18. stoljeća, što sugerira da su drugi čimbenici igrali važniju ulogu u evoluciji čitalačkih navika. Iako knjige nisu postale cjenovno pristupačnije nižim slojevima, trend prema manjim knjigama osigurao je da je više knjiga bilo u opticaju i dostupno široj publici. Čak i ako kupnja knjiga nije bila dostupna većini nižih klasa zbog cjenovnih ograničenja, knjižnice i tržište rabljenih knjiga postajali su sve važniji, značajno oblikujući navike čitanja. Postepeni prelazak na manje formate knjiga jest činjenica i zaključak ovog rada.

Sedmi rad „[N]e zatvori srce svoje, niti knjižnicu svoju: ostvarivanje potencijala posuđivanja povijesnih podataka iz knjižnice“ (engl. *“Shut [not] thy heart, nor thy library”: realising the potential of historical library borrowing data*) napisali su Katie Halsey i suradnici. Autori naglašavaju kako su digitalni načini pohrane, a time i manipulacije postali široko dostupni tijekom posljednjih desetljeća 20.

stoljeća. Moderni načini organizacije i upravljanja knjižnicama uvelike se oslanjaju na prakse razvijane stoljećima, precizno definirane u sistematizacijama pod utjecajem prosvjetiteljstva. To je ponekad bilo na štetu modernih knjižnica: strogo definirane disciplinarnе hijerarhije koje su naslijeđene, kao i osjećaj koji proizlazi iz navika fizičkog slaganja knjiga na police – da se knjiga mora nalaziti na jednom mjestu, ne pružaju nužno najbolje modele za ostvarenje potencijalne multivalentnosti digitalnih zbirki. Povijest čitanja u konačnici predstavlja sredstvo demokratizacije načina na koji razumijemo kulturu. Potpuniji prikaz omogućuje da se da prednost angažmanu i raznolikosti publike, umjesto da se usredotoči na ambicije autora ili nametanje autoriteta.

Daniel Torres-Saliinas, Mike Thelwall i Wenceslao Arroyo-Machado autori su osmog rada „ChatGPT za bibliometriju: potencijalne primjene i ograničenja“ (engl. *ChatGPT for bibliometrics: potential applications and limitations*). Integracija jezičnih modela poput ChatGPT-a u bibliometriju predstavlja značajan napredak u automatizaciji i pojednostavljenju zadataka vezanih za prikupljanje, analizu i interpretaciju podataka. Primjene opisane u ovom poglavlju pokazuju kako te tehnologije mogu podržati svaku fazu bibliometrijskih studija, od početne pripreme do izrade zaključaka i preporuka. ChatGPT ima potencijal transformirati tradicionalne tijekove rada, štedeći vrijeme i resurse kroz svoje napredne mogućnosti u obradi podataka, generiranju teksta i konzultacijama. Ključni problemi uključuju etičke i pravne rizike, poput održavanja inherentnih pristranosti, potencijalnog kršenja prava intelektualnog vlasništva i nedostatka transparentnosti u generiranju rezultata. Iako alati poput ChatGPT-a imaju ogroman potencijal za unaprjeđenje područja bibliometrije, njihova upotreba zahtijeva stručni nadzor i etički okvir kako bi se osigurao integritet i pouzdanost znanja.

Autori Julia Bauder i Christopher Jones pišu rad „Korištenje generativne umetne inteligencije za pretvaranje knjižničnih kataloga iz 19. stoljeća u podatke: primjene i ograničenja“ (engl. *Using Generative AI to turn 19th-Century library catalogues into data: applications and limitations*). Posljednjih godina, kako su metode digitalne tekstualne analize postale jednostavnije za korištenje, a pristup računalu lakše dostupan, došlo je do porasta interesa za stvaranje tekstualnih korpusa – zbirki digitaliziranih, strojno obradivih tekstova – i za ono što se ponekad naziva „čitanjem na daljinu“. Stvara se korpus temeljen na zbirkama knjiga koje su bile lako dostupne – zbirke javnih i društvenih knjižnica.

Posljednji, deseti rad napisali su Rossitza Atanassova i James Baker pod nazivom „Korpusno-lingvistička analiza kataložnih podataka: razumijevanje kustoske prakse tijekom vremena“ (engl. *A Corpus linguistic analysis of catalogue data: understanding curatorial practice over time*). U ovom poglavlju autori raspravljaju o primjeni korpusno-lingvističkih pristupa na tiskane kataloške podatke i kako oni s vremenom otvaraju nova područja istraživanja u katalogizacijskoj i

kustoskoj praksi. U ovom projektu, istraživačka metodologija usmjerena je na Britansku knjižnicu. S obzirom na to da se knjižnice i druge institucije kulturne baštine sve aktivnije uključuju u razgovore o umjetnoj inteligenciji i njezinoj primjeni, utemeljenoj na zbirkama i istraživačkoj praksi, ovaj je rad istaknuo potencijal i ograničenja automatizacije pri korištenju s povijesnim katalozima, kao i važnost razmjene institucionalnog znanja.

Analizirajući svih deset radova, možemo reći kako ova publikacija daje niz primjera proboja novih tehnologija koje najavljuju revolucionarne promjene, no usprkos tome, vidljiva je potreba za opstankom knjižnica.

Katalozi predstavljaju bitan izvor koji predočuje kako su javnost, istraživači i knjižničari oblikovali znanstvene i kulturne zapise. Zbornik nam pruža potpuno nov uvod u ekosustav knjižničnih kataloga i poziv na usvajanje novih perspektiva.

Željka Turk Joksimović
zeljka.turk.joksimovic@kgz.hr